

«Отбасы банк» АҚ Басқармасының
23.08.2023 жылғы сырттай шешіміне
(№139 хаттама) № 1 қосымша

	Жоғары тұрған ішкі құжат	«Отбасы банкі» АҚ тұрақты даму саясаты
	Ішкі құжаттың иесі	«Отбасы банк» АҚ Адами ресурстарды басқару және ұйымдастыру қызметі департаменті
	Әзірледі	Финогенова А. В. - «Отбасы банк» АҚ жоспарлау және стратегиялық талдау департаментінің директоры
	Бекітілген	«Отбасы банк» АҚ Басқармасының 23.08.2023 жылғы шешімімен (№139 хаттама)
	Күшіне енген күні	2023 жылғы 23 тамыз
	Шектеу белгісі	

«Отбасы банк» АҚ парниктік газдар шығарындыларын есептеу әдістемесі

Алматы қаласы, 2023 жыл

МАЗМҰНЫ

1-тарау. Жалпы ережелер	Ошибка! Закладка не определена.
2-тарау. Әдістеменің Мақсаттары	Ошибка! Закладка не определена.
3-тарау. Әдістеменің ұйымдастырушылық шекаралары	Ошибка! Закладка не определена.
4-тарау. ПГ тікелей шығарындылары (1 қамту) ..	Ошибка! Закладка не определена.
5-тарау. ПГ жанама энергетикалық шығарындылары (2 қамту)	Ошибка! Закладка не определена.
6-тарау. ПГ шығарындыларын есептеу кезінде банк бөлімшелерінің өзара іс-қимылы.....	Ошибка! Закладка не определена.
7-тарау. Қорытынды ережелер	Ошибка! Закладка не определена.
№1 қосымша.....	9
№2 қосымша.....	Ошибка! Закладка не определена.
№3 қосымша.....	Ошибка! Закладка не определена.
№4 қосымша.....	Ошибка! Закладка не определена.

1 тарау. Жалпы ережелер

1. Осы «Отбасы банкі» АҚ – да парниктік газдар шығарындыларын есептеу әдістемесі (бұдан әрі-Банк/әдістеме) Банк өндіретін парниктік газдар шығарындыларының есебін регламенттейді.

2. Әдістеменің мақсаты-Банктің қызметінен туындайтын парниктік газдар шығарындыларын есептеу әдісі мен тәртібін (1,2-ні қамту) анықтау, Банктің парниктік газдар шығарындыларын сандық бағалау әдісін сипаттау, есептеу шекаралары, Болжамдар және Банктің парниктік газдар шығарындыларын есептеу кезінде қолданылатын негізгі сілтемелер.

3. Әдістеме парниктік газдар жөніндегі хаттаманы есепке алу және есептілік жөніндегі корпоративтік стандарттың және ақпаратты ашу жөніндегі GRI 305 жаһандық есептілік бастамасының талаптарына сәйкес келеді.

4. Осы Әдістеме мыналарға сәйкес әзірленді:

- 1) Қазақстан Республикасының заңнамасымен;
- 2) Қазақстан Республикасының 2060 жылға дейінгі көміртегі бейтараптығына қол жеткізу Стратегиясымен;
- 3) Қазақстан Республикасы экономикасының реттелетін секторлары үшін бенчмарктердің тізбесімен;
- 4) парниктік газдар шығарындылары мен сіңірулерін есептеу жөніндегі әдістемелермен;
- 5) КӨЖҮТ парниктік газдарды ұлттық түгендеудің нұсқаулықтары (2006);
- 6) ISO 14064 -1 халықаралық стандартымен;
- 7) парниктік газдар шығарындыларын есепке алуға арналған халықаралық стандарт (Greenhouse Gas Protocol);
- 8) парниктік газдар шығарындыларының сандық мәндерін есептеуге арналған халықаралық әдістемелік нұсқаулармен (GHG Protocol Scope 2 Guidance);
- 9) Біріккен Ұлттар Ұйымының 1992 жылғы Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясы;
- 10) Киото хаттамасымен, 1997 жыл;
- 11) 2007, 2014, 2022 жылдардағы КӨЖҮТ-тің төртінші, бесінші, алтыншы бағалау баяндамалары.

5. Бұл Әдістемеді келесі негізгі терминдер, анықтамалар мен қысқартулар қолданылады:

- 1) ЖСТД – Банктің жоспарлау және стратегиялық талдау департаменті;
- 2) АРБҰҚД – Банктің адами ресурстарды басқару және ұйымдастыру қызметі департаменті;
- 3) ПГ шығарындыларының (эмиссияларының) коэффициенті - жанған отынға қатысты бөлінген парниктік газдың көлемін сипаттайтын есептік мән. Коэффициент Банктің қызметі туралы деректерді (пайдаланылған отынның массасын) парниктік газдар шығарындыларымен байланыстырады;
- 4) КӨЖҮТ - Климаттың өзгеруі жөніндегі үкіметаралық топ-климаттың өзгеру қаупін бағалау үшін құрылған ұйым;
- 5) Төмен калориялық мәні, су буының конденсациясыз салмағы 1 кг немесе көлемі 1 м³ (1 л) отынның толық жануы кезінде бөлінетін жылу мөлшерін сипаттайды;
- 6) Қамту 1-а) стационарлық (қозғалмайтын) жабдықта, мысалы, дизельді генераторларда, газ қазандықтарында отынның кез келген түрін (қазба немесе биомасса) жағудың салдары болып табылатын стационарлық жағу қондырғыларынан тікелей шығарындылар. б) көлік

құралдарында, мысалы, автомобильдердің, жүк көліктерінің қозғалтқыштарында жанармайдың жағылуының салдары болып табылатын жылжымалы жану қондырғыларының тікелей шығарындылары;

7) Қамту 2-а) импортталатын электр энергиясының жанама шығарындылары, соның ішінде Банк импорттайтын электр энергиясын өндіруге және тұтынуға байланысты ПГ шығарындылары. б) электр энергиясын қоспағанда, жылу энергиясын (бу, жылу, салқындату және Сығылған ауа) өндіруге және тұтынуға байланысты ПГ шығарындыларын қоса алғанда, ПГ шығарындыларын қоса алғанда, импортталатын жылу энергиясының жанама шығарындылары;

8) Парниктік газдар (ПГ) - парниктік әсерге әкелетін орта және алыс инфрақызыл жоғары сіңімді газдар, атап айтқанда көмірқышқыл газы (CO₂), метан (CH₄), азот оксиді (N₂O), күкірт гексафториді (SF₆), галогендік қосылыстар, хлорфторкөміртектер;

9) ЖЖП - жаһандық жылыну потенциалы, парниктік газдың жаһандық жылынуға әсер ету дәрежесін анықтайтын коэффициент;

10) ӨФ – банктің өңірлік филиалдары;

11) ЭҚАЖ – Банктің электрондық құжат айналымы жүйесі;

12) Аумақтық әдіс - Қазақстан Республикасы үшін энергия өндіру кезінде шығарындылардың аумақтық коэффициенттері пайдаланылатын, олар туралы деректер Қазақстан Республикасы экономикасының реттелетін секторларындағы бенчмарктердің тізбесінде қамтылған сатып алынатын электр энергиясы мен жылу энергиясын өндіруден парниктік газдардың жанама шығарындыларын есептеу әдісі.

2 тарау. Әдістеменің мақсаттары

6. Банк Қазақстан Республикасының 2060 жылға қарай көміртегіге бейтарап болу ұлттық мақсатына ұмтылады және жаһандық климаттың өзгеруін митигациялау және бейімдеу жөніндегі жаһандық күш-жігерге өз үлесін қосады.

7. Банк өзінің операциялық қызметінде көміртегі ізін азайтуға ұмтылады және парниктік газдарды ұлттық түгендеудің (КӨЖҮТ, 2006) нұсқаулықтары, парниктік газ туралы хаттаманың (GHG Protocol Scope 2 Guidance) 2 қамту аймағын есепке алу әдіснамасы негізінде өз қызметі нәтижесінде пайда болатын ПГ шығарындыларын сандық бағалауды жүргізеді. Банк жыл сайын отын-энергетикалық ресурстарды тұтыну мониторингін жүргізуге, деректерді жинауға, ПГ шығарындыларын бағалау туралы жария есеп беруге міндеттенеді.

8. Жыл сайын банктің ресми сайтында 3 (үш) тілде (қазақ, орыс, ағылшын) Банктің парниктік газдар шығарындылары туралы ақпарат жарияланады (қамту 1,2).

3-тарау. Әдістеменің ұйымдастырушылық шекаралары

9. Банк стационарлық және жылжымалы қондырғыларда ПГ шығарындыларын өндіруден, сондай-ақ банктің операциялық процестерінде пайдаланылатын сатып алынатын энергиядан жаһандық климаттың өзгеруіне әсерін азайтуға тырысады. Әсерді төмендету жолындағы алғашқы қадам-осы процестерден ПГ шығарындыларын сандық бағалау (1, 2 қамту).

10. ПГ шығарындыларын бағалау тәсілінде операциялық бақылау тәсілі қолданылды, онда Банк операциялық бақылауға ие объектілерден барлық ПГ шығарындыларын ескереді. Банктің үлесі бар, бірақ операциялық бақылау жоқ объектілерден ПГ шығарындылары есепке алынбайды. ПГ шығарындыларын сандық бағалау орталық аппарат үшін, барлық РФ Банкі үшін жүргізіледі.

11. Бастапқы деректер ретінде мыналар қолданылады

- 1) банктің қызметін қамтамасыз ету үшін әр экономикалық процесс үшін отын мен шикізатты тұтыну және деректерді жинау нәтижелері бойынша банктің әр бөлімшесі (орталық аппарат, ӨФ) үшін бөлек;
- 2) Банктің әрбір бөлімшесі бойынша сыртқы жеткізушілерден сатып алынған тұтынылған электр және жылу энергиясының көлемі туралы ақпарат.

12. ПГ шығарындыларын есептеу барысында бастапқы деректердің дұрыстығы, толықтығы және дәлдігі есептеудің қорытынды нәтижелерінің дұрыстығына әсер ететін негізгі факторлар болып табылады. Есептеудің дұрыстығын қамтамасыз ету үшін мыналар ескерілуі керек:

- 1) Деректер көздері: энергия тұтыну деректерін алу үшін пайдаланылатын деректер көздері талданады;
- 2) өлшем бірліктері: есептеу процесінде бірыңғай өлшем бірліктері қолданылады. Бірліктердің сәйкес келмеуі есептеулердегі қателіктерге және ПГ шығарындыларын дұрыс бағаламауға әкелуі мүмкін;
- 3) уақыт шеңбері: жиналған деректер ПГ шығарындылары есептелетін уақыт кезеңіне сәйкес келеді;
- 4) деректер сапасы: энергия тұтынуды есептеу кезінде пайдаланылатын деректердің сапасына бағалау жүргізілді;
- 5) реттілік: Банктің орталық аппараты мен Банктің барлық ӨФ үшін ПГ шығарындыларын есептеудің бірыңғай әдісі қолданылады. Бұл салыстыруға мүмкіндік береді және жалпы нәтиженің дәлдігін қамтамасыз етеді.

4-тарау. ПГ тікелей шығарындылары (1 қамту)

13. Есептеу анықтамасы және шекаралары:

- 1) банк қызметінің нәтижесінде ПГ тікелей шығарындылары CO₂-баламасының тоннасымен көрсетіледі;
- 2) есепте Біріккен Ұлттар Ұйымының Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясында, 1992 ж., 1989 ж. Монреаль хаттамасында және 1997 ж. Киото хаттамасында көмірқышқыл газы (CO₂), метан (CH₄) және азот оксиді (N₂O) сияқты негізгі ПГ шығарындылары қарастырылған. Есеп ұйымдық шекараларға сәйкес жүргізіледі;
- 3) ЖЖП негізінде банктің ПГ барлық шығарындылары CO₂-баламасында көрсетіледі.

14. ПГ тікелей шығарындыларын есептеу (1-қамту) шығарындылар көздерінің келесі түрлерін қамтиды:

- 1) стационарлық көздер:

Көмірсутек отынының жануы кезінде CO₂ бөлетін энергетикалық қондырғылар (газ қазандықтары, дизель-генераторлар), атап айтқанда:

- а) табиғи газ;
- б) мазут;
- в) дизель отыны.

- 2) мобильді көздер:

Автокөліктің Іштен жану қозғалтқыштарындағы отынды, атап айтқанда бензинді жағу.

15. Стационарлық және мобильді отынды жағу кезінде ПГ шығарындыларын есептеу келесідей:

ПГ шығарындылары_{отын} = Жанармай тұтыну_{отын} × ПГ шығарындыларының коэффициенті_{отын}

онда:

ПГ шығарындылары_{отын} = отын түрі бойынша осы ПГ шығарындылары (тонна ПГ)

Жанармай тұтыну_{отын} = жанған отын мөлшері (тонна)

ПГ шығарындыларының коэффициенті_{отын} = Төмен калориялық құндылық_{отын} (ТДж / мың тонна отын) × отын түрі бойынша осы ПГ эмиссия коэффициенті (кг ПГ /ТДж) × Отын түрі бойынша ЖЖП /1*10⁶. CO₂ үшін оған 1-ге тең көміртектің тотығу коэффициенті кіреді.

16. Стационарлық және мобильді жағуға арналған ПГ шығарындыларының коэффициенттері КӨЖҮТ, 2006 ұлттық парниктік газдарды түгендеу нұсқауларынан әдепкі бойынша қабылданады.

17. ПГ тікелей шығарындыларын есептеу парниктік газдар шығарындыларын есепке алудың халықаралық стандартының (Greenhouse Gas Protocol) талаптары мен қағидаттарына негізделеді және КӨЖҮТ, 2006 ұлттық парниктік газдарды түгендеу қағидаттарына сәйкес жүргізіледі.

18. ПГ шығарындыларын есептеу үшін келесі кірістер қолданылады¹:

Отын түрі	Төмен калориялық құндылық, ТДж/мың тонна (мың м ³ га үшін)	Эмиссия коэффициенті CO ₂ , кг/ТДж (млн газ текшесі)	Эмиссия коэффициенті CH ₄ , кг/ТДж	Эмиссия коэффициенті N ₂ O, кг/ТДж
Стационарлық көздер				
Табиғи газ	48.00	56 100.00	1.00	0.10
Мазут	40.40	77 400.00	3.00	0.60
Дизель отыны	43.00	74 100.00	3.00	0.60
Мобильді көздер				
Бензин	44.30	69 300.00	3.80	5.70

19. CH₄, N₂O газдарының шығарындыларын CO₂-баламасына аудару үшін шығарындылар ЖЖП-ға көбейтіледі. ЖЖП үшін CH₄ = 25, N₂O үшін = 298. Бұл ЖЖП коэффициенттері КӨЖҮТ, 2007 төртінші бағалау есебімен белгіленді.

¹ Отынның барлық түрлерінің төмен калориялық құндылығы КӨЖҮТ парниктік газдарды ұлттық түгендеудің нұсқаулары негізінде қабылданды, 2006 ж., 2-том "Энергетика", 1-тарау "Кіріспе".

ПГ эмиссияларының коэффициенттері әдепкі бойынша КӨЖҮТ, 2006 парниктік газдарды ұлттық түгендеудің нұсқауларынан алынған (2-том "Энергетика", 2-тарау "Отынды стационарлық жағу-2.2-2.3-кесте, 2-Том "Энергетика", 3-тарау "Отынды мобильді жағу" – 3.2.1-3.2.2-кестелер).

5-тарау. ПГ жанама энергетикалық шығарындылары (2-қамту)

20. Банктің жанама энергетикалық шығарындыларын сандық бағалау (2 – қамту) парниктік газдар шығарындыларының сандық мәндерін есептеуге арналған халықаралық әдістемелік нұсқауларды-GHG Protocol Scope 2 Guidance және МГЭИК парниктік газдарды ұлттық түгендеудің нұсқауларын (2006) пайдалана отырып жүргізіледі.

21. 2 сандық бағалауды қамту шеңберінде сатып алынған және тұтынылған электр энергиясын, буды, жылуды немесе салқындатуды өндіруден шығарындылар (бірілесіп «энергия» деп аталады) жатады. Осы энергияны өндіруден шығатын шығарындылар 2-қамтуға жатады және жанама болып саналады, өйткені олар банк қызметінің салдары болып табылады, бірақ іс жүзінде банкке тиесілі емес көздерден (мысалы, сыртқы жылу электр орталықтары, электр станциялары) келеді.

22. Банктің сатып алатын электр энергиясын нақты тұтынуы нәтижесінде ПГ жанама энергетикалық шығарындылары CO₂-баламасы тоннасымен көрсетіледі.

23. 2 банкті қамту бойынша ПГ шығарындыларын есептеу аумақтық әдісті пайдалана отырып жүргізіледі. Жанама энергия шығарындыларын сандық анықтаудың аумақтық әдісі Банк тұтынатын электр және жылу энергиясын өндіретін объектілердегі ПГ шығарындыларының орташа қарқындылығын көрсетеді. Орналасуға негізделген әдіс белгілі бір географиялық шекараларда және белгілі бір уақыт аралығында орташаланған шығарындылар мен электр энергиясын өндіру туралы статистикаға негізделген.

Банк отынды тұтыну туралы және барлық сыртқы өндіруші құрылғылардан босатылған электр және жылу энергиясының көлемі туралы статистикалық деректер негізінде есептеген жанама энергетикалық шығарындылардың өңірлік коэффициенттері қолданылады.

24. Қазақстан Республикасы үшін ПГ эмиссиясының коэффициенттері экономиканың реттелетін секторлары үшін эталондар тізбесінен алынды, атап айтқанда:

1) электр энергиясын өндіруден ПГ шығарындыларының коэффициенті (пайдаланылатын отын түрі – көмір) 0.985 т CO₂/Мвтч;

2) электр энергиясын өндіруден ПГ шығарындыларының коэффициенті (отынның басқа түрлері) 0.621 т CO₂/Мвтч;

3) жылу энергиясын өндіруден ПГ шығарындыларының коэффициенті (пайдаланылатын отын түрі - көмір) 0.484 т CO₂/Гкал;

4) жылу энергиясын өндіруден ПГ шығарындыларының коэффициенті (отынның басқа түрлері) 0.310 т CO₂/Гкал.

25. ПГ жанама энергетикалық шығарындыларын есептеу (2-қамту) мынадай формула бойынша жүргізіледі:

Жанама энергетикалық шығарындылар ПГ (тонна CO₂) = тұтынылған сатып алынған электр энергиясының көлемі (кВт*час) * CO₂ шығарындыларының коэффициенті (тонна /кВт.сағ)

Жанама энергетикалық шығарындылар ПГ (тонна CO₂) = тұтынылған сатып алынған жылу энергиясының көлемі (Гкал) * CO₂ шығарындыларының коэффициенті (тонна /Гкал)

6-тарау. ПГ шығарындыларын есептеу кезінде банк бөлімшелерінің өзара іс-қимылы

26. Банктің ПГ шығарындыларын есептеу үшін Банктің бөлімшелері өзара әрекеттеседі: АРБҰҚД, ӨФ, ЖСТД.

27. Жауапты қызметкер АРБҰҚД ЭҚАЖ арқылы есепті жылдан кейінгі жылдың 31 қаңтарынан кешіктірмей ӨФ жанған отын туралы нақты деректерді және осы Әдістемеге №1

қосымша және №2 қосымша Нысаны бойынша өткен күнтізбелік жылдағы сатып алынған жылу мен электр энергиясын нақты тұтынуды сұрайды;

28. Жауапты қызметкер АРБҰҚД есепті жылдан кейінгі жылдың 15 ақпанынан кешіктірілмейтін мерзімде Банктің ПГ шығарындыларын есептеуді (1,2 қамтуды), оның ішінде бір қызметкерге есептегенде (өз қызметін банктің әкімшілік ғимараттарында тікелей жүзеге асыратын азаматтық-құқықтық сипаттағы шарттар бойынша қызметкерлерді қоса алғанда) жүзеге асырады;

29. АРБҰҚД есепті жылдан кейінгі жылдың 1 наурызынан кешіктірілмейтін мерзімде осы ақпаратты есепті жылдағы Банктің орнықты дамуы туралы есепке және есепті жылдағы Банктің жылдық есебіне енгізу үшін осы Әдістемеге №3 қосымша және №4 қосымша Нысаны бойынша қорытынды деректерді ЖСТД-ға ЭҚАЖ арқылы ұсынады.

7-тарау. Қорытынды ережелер

30. Осы әдістемемен реттелмеген мәселелер Қазақстан Республикасының заңнамасына және Банктің ішкі құжаттарына сәйкес шешілуге тиіс.

31. Әдістеме Банктің ішкі құжаттарына сәйкес қажеттілігіне қарай қайта қаралуға тиіс.

32. Осы әдістемені уақтылы өзектендіру және сақтау үшін жауапкершілік АРБҰҚД-қа жүктеледі.

33. ӨФ директорлары жанған отын, сатып алынған жылу мен ӨФ электр энергиясын нақты тұтыну туралы нақты деректердің дұрыстығына, дұрыстығына және уақтылы ұсынылуына жауап береді.

34. Банктің ПГ шығарындыларын есептеудің дұрыстығына (1,2 қамту) және ЖСТД-ға деректерді уақтылы ұсынуға АРБҰҚД жауапты болады.

«Отбасы банк» АҚ Басқармасының 23.08.2023 жылғы шешімімен (№139 хаттама) бекітілген

«Отбасы банк» АҚ парниктік газдар шығарындыларын есептеу әдістемесіне

№1 қосымша

___ жыл ішінде «Отбасы банк» АҚ отын-энергетикалық ресурстарын нақты тұтыну

№	РФ атауы	Шығарындылар көзінің түрі (стационарлық/мобильді)	Шығарындылар көзінің атауы (дизельді генератор/қызметтік автопарк/газ қазандығы және т.б.)	Шикізат немесе отын түрі (дизель отыны/бензин/газ және т. б.)	___ жылдағы нақты отын шығыны	Өлшем бірлігі	Сипаттама
1							
	...						

Директор РФ _____ (қолы)

«Отбасы банк» АҚ Басқармасының 23.08.2023 жылғы шешімімен (№139 хаттама) бекітілген

«Отбасы банк» АҚ парниктік газдар шығарындыларын есептеу әдістемесіне

№2 қосымша

___ жыл ішінде сатып алынған жылу мен электр энергиясын нақты тұтыну

№	РФ атауы	___ жыл ішінде сатып алынған жылу мен электр энергиясын нақты тұтыну	Өлшем бірліктері (кВт/ч, Гкал)	CO ₂ коэффициенті (тонна CO ₂ /МВт* сағ / тонн CO ₂ /Гкал)	Барлығы, тонна CO ₂	Жылу және электр энергиясын жеткізетін ЖЭС, ЖЭО атауы (жеткізуші)	Жылу және электр энергиясын өндіру үшін пайдаланылатын отын түрі (көмір / табиғи газ / мұнай ілеспе газ / мазут және т.б.)
1			кВт/ч				
			Гкал				
	...						

Директор РФ _____ (қолы)

«Отбасы банк» АҚ Басқармасының 23.08.2023 жылғы шешімімен (№139 хаттама) бекітілген

«Отбасы банк» АҚ парниктік газдар шығарындыларын есептеу әдістемесіне

№3 қосымша

___ жылға Банктің ІІГ тікелей шығарындыларын есептеу (1 қамту)

№	Банк бөлімшесінің атауы	Шығарындылар көзінің түрі (стационарлық/мобильді)	Отын түрі	___ жыл ішінде жанатын отын мөлшері	Төмен калориялық құндылығы, ТДж / мың тонна (млн. м текше)	СО2 эмиссия коэффициенті, кг СО2 / ТДж	___ жылда СО2 бөлінді, тонна	Эмиссия коэффициенті СН4, кг / ТДж	Эмиссия коэффициенті N2O, кг / ТДж	___ жылда СН4 бөлінді, тонна	СО2 балама сындағы СН4	___ жылда N2O бөлінді, тонна	СО2 балама сындағы N2O	СО2 балама асындағы ІІГ шығарындыларының жалпы көлемі

АРБҰҚД директоры _____ (қолы)

«Отбасы банк» АҚ Басқармасының 23.08.2023 жылғы шешімімен (№139 хаттама) бекітілген
«Отбасы банк» АҚ парниктік газдар шығарындыларын есептеу әдістемесіне
№4 қосымша

Банктің ІІІ жанама энергетикалық шығарындыларын ____ жылға есептеу (қамту 2)

№	Банк бөлімшесінің атауы	____ жыл ішінде сатып алынған жылу мен электр энергиясын нақты тұтыну	Өлшем бірліктері	CO2 коэффициенті (тонна CO2/МВт* сағ / тоннаCO2/Гкал)	Барлығы тCO2e

АРБҰҚД директоры _____ (қолы)